

Спільна точка зору членів мережі східно - та центрально-європейських пасторальних теологів виражається в тому, що Церкви в молодих демократичних державах стоять перед завданням **кваліфікованої** реалізації ухвал Другого Ватиканського собору (1962-1965 рр.). Зокрема, йдеться про чітке пояснення і втілення у практику церковно-релігійного життя соборних конституцій «*Saudium et spes*» («Радість і надія») і *Lumen gentium* («Світло народів»), які повинні „зміняти внутрішню архітектуру” Церкви і повернути її обличчям до реалій сучасного світу.

7. Інкультурація християнства в багатоманітні культури світу

У сучасному західному богослов'ї є кілька теорій „еллінізації” первісного християнства. Одна з них наголошує на тому, що еллінська філософія – це пізніше нашарування, яке спотворило автентичність „біблійного християнства”. Інша – більш сучасна версія цієї теорії – ґрунтується на тому, що віровчення християнської Церкви, створене в епоху Вселенських соборів, – це продукт „інкультурації”, тобто рецепції християнства в грецькій культурі. Але в інших культурах ця рецепція (сприйняття й засвоєння суспільством деяких правових, культурних та інших форм, що виникли в іншому середовищі або в іншій епосі), включаючи Передання і догматику, може і відкидатися.

Сучасна католицька апологетика християнства в особі її найвищого авторитету Папи Бенедикта XVI, колишнього кардинала Ратцінгера, який очолював Конгрегацію віровчення, на протилежність зазначених теорій предствляє грецьку думку і біблійну віру як „два магістральні русла розвитку духу, які з самого початку були у внутрішньому спорідненні, були в багато в чому паралельні”. Автор знаходить „дивовижний паралелізм” між філософською критикою міфа в Греції і пророцькою критикою політеїзму в Ізраїлі; співставляє Сократа і Мойсея, показуючи, як в цьому співставленні „відкривається внутрішня основа і внутрішня необхідність історичної зустрічі Біблії й Еллади” [Йозеф (Бенедикт XVI) Ратцингер. Вера – Истина – Толерантность. Христианство и мировые религии. – М., 2007. - С.20].

Ця історична інкультураційна зустріч відбулася, як доводить Бенедикт XVI, ще до Христового Різдва. Вона виявилася у створенні книг Премудрості і Септуагінти – грецького перекладу єврейського Старого Завіту. З появою книг Премудрості (Книга Премудрості Соломона, книга Премудрості Ісуса, сина Сирахового та інших), яких не було в єврейському каноні Біблії (ці апокрифічні книги виникли в александрійському елліно-єврейському середовищі), Септуагінта стала самостійною канонічною версією біблійного тексту, яка біблійну віру зробила відкритою для грецького світу. Оскільки, як

вважає Бенедикт XVI, „інкультураційна зустріч відбулася в самій серцевині біблійної віри”, то „християнство зробило цю зустріч більш глибокою й тісною”. Відтак, еллінська філософія, освіта і розумне пізнання входять в сутність християнства з самого початку. Більше того, Бенедикт XVI стверджує, що сила християнства, яка дозволила йому стати світовою релігією, „міститься у синтезі розуму, віри і життя”.

Теорія гармонійного синтезу двох головних русел – «історії віри» й «історії розуму», на думку папи, доводить, що завдання нового осмислення і обґрунтування істинності християнської віри в основному вважається виконаним. Саме така „симфонія релігії і освіти, Об'явлення і філософії” найбільш вражає Бенедикта XVI. Саме вражає, всупереч апостольської рефлексії, що християнська „віра для еллінів – безумство” і застереження, „щоб ніхто вас не звів філософією та марною оманю за переданням людським, за стихіями світу, а не за Христом” [Колос. 2:8]. Відтак, апологія християнського еллінізму, споконвічної і органічної присутності грецької думки уже в старозавітних коренях християнства, а пізніше в генезисі й корпусі християнського віровчення – основне завдання, яке ставить перед католицькою теологією культури Бенедикта XVI.

Разом з тим сучасна католицька теологія культури, в якій рефлексії Бенедикта XVI посідають домінуюче місце, переглядає колишнє ригористичне ставлення до концепції універсальності християнської віри в контексті культура – інкультурація – зустріч культур. Християнська євангелізація, яка проводилася в минулому, для багатьох людей XXI ст. вже не є „історією поширення любові й істини, яка несла звільнення, а історією відчуження і насильства”. Істотним відображенням таких поглядів є реакція на святкування ювілею „500 років Америки”. У декларації „Європейська спокутна хода” історичний рубіж 1492-1992 рр., з точки зору аборигенів і чорних латиноамериканців, характеризується, як „хрестний хід”, який уже продовжується 500 років. Оскільки європейські християни мечем підкорили місцевих жителів і хрестом оволоділи їхніми душами, то аборигенам і поневоленим африканцям християнство уявляється релігією ворогів, якою вони їх підкорили і в ім'я якої їх вбивали. Відтак, Євангеліє, як і сам процес євангелізації для автохтонного населення обох Америк – Північної і Південної – не були „благовістям радості”. Звідси і висновок: „1992 рік міг би бути роком повернення до місцевих релігій, правовірних і достатніх, бо саме через них Бог ішов назустріч своїм народам і через них народи знаходили свій шлях до Бога” [Voff L. I cinquecento anni della conquista dell' America Latina: Un „venerdì santo” chedula ancora oggi // Adista, 25.1.1992].

Нинішній Папа, який на той час, коли публікувалися ці документи, приурочені до „хрестної ходи” з нагоди 1492-1992 років укорінення християнства на американському континенті, був кардиналом Й. Ратцінгером, досить критично і самокритично реагував на них: „Протест, який звучить в цих словах, – зазначив він, – виходить далеко за рамки

проблеми Євангеліє і культури; він містить в собі набагато більше, ніж справедливе викриття всіх гріхів Європи у зв'язку з відкриттям Америки. У ньому в підсумку ставиться питання про істинність християнської віри і правомірність місіонерської діяльності взагалі” [Йозеф (Бенедикт XVI) Ратцингер. Вера – Истина – Толерантность. Христианство и мировые религии. – С.98).

У зв'язку з таким висновком Бенедикт XVI розмірковує про право і спроможність християнської віри сповіщати себе іншим культурам, сприймати собою ці культури і прищеплювати себе їм. У принципі в цьому, вважає папа, „зосереджені всі основні проблеми християнського буття” [Там само]. Відразу зазначимо, що всупереч таких критичних акцентів Бенедикт XVI не погоджується з ідеєю відмовитися від християнського місіонерства як релігійного „імперіалізму” і „колоніалізму”; він захищає необхідність і цінність навернення іновірців як „духовний акт входження в християнство”.

Але контрверсійним залишається сама ідея інкультурації християнства в багатоманіття культур світу. Ідею інкультурації сутнісно обгрунтував Папа Іван Павло II в енцикліці „Fides et Ratio” („Віра і розум”), оприлюдненій 14 вересня 1998 р., хоча сама інкультурація у практичному її застосуванні була викладена в „Посинодальному апостольському посланні про Церкву в Африці” 14 вересня 1995 р.

Іван Павло II вважав, що країни Сходу – Індія, Китай, Японія, інші регіони Азії та Африки мають самобутню і багату культуру, власну філософію, давні релігійні традиції, свій спосіб життя, притаманний тільки їм менталітет. Звідси випливало завдання християн скористатись багатим духовним надбанням цих культур, філософій, релігій, щоб узяти звідти елементи, співзвучні їхній вірі, і збагатити ними християнську думку, пристосувавши її відповідно до місіонерської діяльності в названих країнах Сходу й Африки. Цей Папа з належною пошаною ставився, зокрема, до індійської культури, яка „з великою духовною енергією набуває досвіду, який, звільняючи людину від обмежень часу і простору, мав би абсолютну цінність” [Encyklika “Fides et Ratio”. – Roma, 1998. - §72]. Іншими словами, елементи індійської культури могли б інкультуруватися у християнство, а християнство, в свою чергу, інкультуруватися в індійську культуру. Уточнюючи свою індійську рефлексію стосовно інкультурації, Іван Павло II підкреслив: „ Все, що я сказав про Індію, стосується також спадщини великих культур Китаю, Японії та інших країн Азії, а також надбань традиційних культур Африки, які поширюються головним чином в усному переказі” [Там само].

Оптимізм Івана Павла II щодо можливостей такої інкультурації ґрунтувався на таких критеріях. По-перше, це універсалізм людського духу, підґрунтя якого можна виявити у різних культурах. По-друге, коли християнська церква зустрічається вперше з великими культурами (китайською, індійською, японською, африканських народів), то вона не

відрекається від того, що запозичила завдяки первістній інкультурації у греко-латинської культури. Звідси і формулюється в енцикліці „Fides et Ratio”, по суті, сміливе пророче завдання інкультурації для християнської Церкви: „Цей критерій зобов'язує Церкву кожної епохи і також Церкву завтрашнього дня, яка стане багатшою завдяки своїм контактам із східними культурами, з цієї спадщини черпати нові вказівки для плідного діалогу з культурами, які людство зуміє створити й розвинути під час своєї мандрівки до майбутнього” [Там само].

Відтак, „інкультурована Церква завтрашнього дня”, судячи за цими критеріями, становитиме синтез великих культур і філософій, пристосованих до Євангеліє, що сприятиме „євангелізації Церкви і світу”. Якщо такий проект євангелізації в контексті місіонерської діяльності Католицької Церкви міг би бути реалізованим, то людство вже у ХХІ ст. зустрілося б з новою універсальною релігією, якій поки що немає аналога.

Саме цей ідеальний проект інкультурації мав практичний виклад у згадуваному Апостольському посланні „Церква в Африці”. Сутність інкультурації в Африці мала таку сутнісну архітектуру: „Інкультурація – це процес, за допомогою якого катехиза втілюється в різні культури; інкультурація має два виміри: з одного боку, означає внутрішнє перетворення автентичних культурних цінностей через їх інтеграцію в християнство, а з другого боку, є закоріненням християнства в різні культури [Posynodalna adortacja apostolska Ecclesia in Africa ojca świętego Jana Pawła II do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice oraz do wszystkich wiernych o Kościele w Afryce i jego misji ewangelizacyjnej u progu r. 2000. – Libreria editrice Vaticana. – Watykan, 1995. - §59].

Відтак, йдеться, по суті, про одновекторний процес, спрямований на католицьку катехизацію африканських культур. Як перший, так і другий вимір катехизації має однакову мету: чи то внутрішнє перетворення африканських культурних цінностей, чи, як наслідок такого перетворення, закорінення християнства в африканській культурі. По суті, йдеться про однобічний напрям інкультурації – інтеграцію, тобто об'єднання з християнством автохтонних африканських культур, що означає поглинення християнством цих культур. Зрештою, такий процес відбувався після впровадження християнства в Україні-Руси, коли дохристиянська язичницька культура спочатку категорично відкидалася, потім все ж таки продовжувала своє існування у вигляді «двовір'я», і, зрештою, була остаточно поглинута і трансформована Православною Церквою. Мирного співіснування язичницької дохристиянської культури і церковного православного християнства не відбулося, хоча в народній, побутовій культурі залишки дохристиянської язичницької культури збереглися серед українського народу до наших днів.

Але ж повернемося до інкультурації в Африці. Перший Синод африканських єпископів, який відбувся у квітні-травні 1994р. у Ватикані,

визначив такі обриси інкультурації: „першопланова мета і актуальна необхідність” життєдіяльності партикулярних Католицьких Церков; „передумова правдивого закорінення Євангеліє в Африці”; „шлях до повної євангелізації”, як „одне із найбільших завдань”, які стоять перед Католицькою Церквою на африканському континенті [Там само]. Основні засади інкультурації в Африці обґрунтовувалися її необхідністю у зв'язку зі швидкими політичними, економічними, суспільними і культурними змінами на африканському континенті та завданням Церкви у цій ситуації керуватися християнським посланництвом і бути в єдності з Вселенською Католицькою Церквою, щоб „застерігтися від будь-якого синкретизму”. Як шлях до повної євангелізації африканських народів, інкультурація мала сприяти „сприйняттю ними Ісуса Христа всім своїм особистим, культурним, економічним і політичним життям” [Там само. - §62].

Інкультурація обіймала всі царини життя Церкви і євангелізації: теологію, літургію, структури Церкви. Всі ці сфери як об'єкти інкультурації вимагали від її суб'єктів – різних церковних структур, залучених до євангелізації, – „пізнання африканських культур в цілій їх складності і різноманітності” [Там само]. Отже, йшлося про інструментальне використання африканських культур для завдань євангелізації. Відтак, євангелізація – мета інкультурації, інкультуровані африканські культури – засіб євангелізації.

Євангелізація Африки вимагала передусім „інкультурації літургії”, але з певним застереженням щодо „всіляких змін у тому, що є істотним”, щоб африканці могли „ліпше розуміти і переживати літургійні обряди”. Бралось до уваги те, що африканська ментальність не готова належним чином сприймати доктрину католицизму, яка ґрунтується на латинській культурі, що створювало душпастирські проблеми в сакраментальній сфері (тобто усвідомленні і сприйнятті християнських таїнств). Для подолання цього ментального і культурного бар'єру в процесі євангелізації конференції єпископів партикулярних африканських Католицьких Церков у співпраці з католицькими університетами й інститутами в африканських країнах досліджували проблеми африканської сім'ї, подружжя, культ предків, світ духів в контексті всіх культурних аспектів цієї проблематики та її теологічної, сакраментальної, літургійної і правової перспективи. Цей науковий напрям мав сприяти „вписанню інкультурації як євангелічного засобу в культури африканського континенту [Там само. - §60].

У контексті африканської євангелізації й інкультурації передбачається „будівництво Церкви як сім'ї”, в якій не буде місця етноцентризму і крайньому партикуляризму, що для сучасної Африки, зануреної в етнічні, по суті, навіть родо-племенні відмінності, суперечності й конфлікти, є актуальною проблемою. Досягнення примирення і порозуміння (не говорячи вже про об'єднання) між різними етнічними спільнотами, яких в деяких африканських країнах налічується до десяти, а то і більше, діалог між

християнськими релігіями і африканськими традиційними релігіями, між Католицькою Церквою і мусульманами набуває також контексту інкультурації. Засадовим принципом християнсько-ісламського діалогу вважається приналежність християн і мусульман до єдиного витокowego кореня авраамістичної релігії, наявність віри послідовників цих релігій в єдиного Бога, Творця неба і землі, та його промисел.

Передумовою християнсько-ісламського діалогу висувається засада релігійної свободи із всіма її виявами, які стосуються як внутрішнього так і публічного вираження віри. Вартість такого діалогу конвертується в мінімізацію, а в перспективі „подолання фальшивого іренізму” (спроб насильницького навернення мусульман в християнство) і войовничого фундаменталізму (ісламського гатунку). Побудований на таких засадах діалог має на меті досягти „лояльної співпраці” мусульман і християн в політичній сфері і досягнення взаємності для захисту релігійної свободи. Зрештою, такий підхід до ісламсько-християнського діалогу, як вважає католицька сторона, міг би сприяти припиненню постійного відторгнення значної частини новонавернених мусульман від християнських спільнот до мусульманської умми.

Що ж стосується традиційних африканських вірувань, то інкультурація, навпаки, сприяла якоюсь мірою їх оживленню і навіть певної реконструкції. Введення в католицьку літургію, обрядову сферу елементів африканської традиційної культури (музики, співу, танців, харизматичних елементів африканської ментальності) часто призводило до релігійного синкретизму і релятивізму, що, зрештою, отримало критичну оцінку самої ідеї інкультурації з боку Святого Престолу і його Конгрегації віровчення.

Разом з тим сама сутнісна природа сучасної концепції „євангелізація Церкви і світу” набула виміру „інтегрального розвитку людства”. У католицькому розумінні євангелізація поєднує в собі сакральне і секулярне, теоцентричне і антропоцентричне. Така концепція сучасної „євангелізації Церкви і світу” реалізується передусім через соціальне вчення Церкви, спрямоване на розвиток кожної людини і цілої людини, насамперед людини найубогішої і зіпхнутої на маргінес суспільства. „Поміж євангелізацією і розвитком людини, розвитком і визволенням, існують внутрішні зв'язки: зв'язок антропологічної природи, який виражається у тому, що план створення не можна відокремити від плану відкуплення, який стосується дуже конкретних ситуацій подолання бідності й запровадження суспільної справедливості; зв'язок євангельської природи, тобто порядок милосердної любові (*caritas*): адже чи можна проголошувати нові заповіді, не підтримуючи, разом із справедливістю і миром, також правдивого і братерського розвитку людини?” [II Specjalne Zgromadzenie Synodu Biskupów poświęcone Aftyce // L'Osservatore Romano (wyd polsk.). – 2010. - №1. - §68].

Відтак, проповідь Особи Христа в контексті інкультурації означає „надавати людині її незмінну гідність” [Там само]. А це означає, що, у

католицькому розумінні, в процесі євангелізації неможливо легковажно ставитися до вагомих проблем сучасності – соціальної справедливості, визволення, розвитку і миру у світі. „Визволення, обіцяне Євангелієм, не може обмежуватися виключно економічним, політичним, суспільним і культурним сегментами, але повинно мати на увазі людину в її різних вимірах і аспектах, в її відтворенні на абсолютну дійсність, також на той Абсолют, яким є Бог” [Там само].

Якщо папа Іван Павло II фактично був батьком ідеї інкультурації, і ця ідея під час його понтифікату домінувала в документах Святого Престолу, які стосувалися „євангелізації Церкви і світу”, активно використовувалася в процесі євангелізації сучасної Африки, то Бенедикт XVI де-факто і де-юре саме поняття „інкультурація” зняв з теологічного обігу і практичного застосування, побоюючись синкретизму і релігійного релятивізму.

Чим мотивувалася така різка зміна Святого Престолу у ставленні до ідеї інкультурації та її значення в контексті євангелізації? Як цю перемену обгрунтовує Бенедикт XVI?

По-перше, робиться посилання на те, що в Європі новітнього часу опрацьоване поняття культури, яке відрізняється від поняття релігії і навіть дозволяє їх розвести за протилежними окремими сферами. У всіх відомих історії культурах релігія була істотним елементом культури, навіть її серцевиною. Релігія визначала структуру цінностей і таким чином внутрішню систему облаштування культур. Якщо таке посилання приймається, то неможливо уявити, як культура, переплетена з певною релігією, що живе і діє в цій релігії, може бути, так би мовити, трансплантована в іншу релігію так, щоб обидві не загинули. Якщо це так, то неможливо уявити інкультурацію християнства в інші культури.

По-друге, якщо із одної культури виїняти притаманну їй релігію, яка породила цю культуру, то з неї вилучається серце. А коли їй пересаджено нове – християнське – серце, то відбувається неминуче: організм, не пристосований для нього, відторгне чужий організм. Властиво, така операція буде мати сенс, якщо християнська віра та інша релігія (разом з породженою нею культурою) не знаходяться одна з одною у відносинах яскраво вираженої іншості, якщо в самій сутності релігії і культури уже присутня тенденція на зустріч і об'єднання однієї з іншою. Відтак, інкультурація можлива лише за наявності елементів універсалізму в кожній культурі. Поняття інкультурації передбачає, що у всіх культурах виявляється та ж сама сутність людини, і що в людині іманентно присутня всезагальна істина людського буття, націлена на об'єднання.

По-третє, намір практикувати інкультурацію оправданий лише тоді, коли не здійснюється несправедливість у ставленні до іншої культур, коли остання, будучи спрямована до істинної сутності людини і продовжуючи розвиватися, сама відкриває себе для нового культурного потенціалу. Висота кожної культури виявляє себе у відкритості, у спроможності давати і

приймати, в умінні розкриватися і розвиватися, в здібності очищати себе і в результаті – більше відповідати істині й людяності [Йозеф (Бенедикт XVI) Ратцингер. Вера – Истина – Толерантность. Христианство и мировые религии.– С. 101-102].

На підставі вищенаведених розмірковувань Бенедикт XVI робить висновок: „Таким чином, нам необхідно вивести із уживання термін „інкультурація” і в подальшому говорити про зустріч культур або – якщо обов'язково вимагається іншомовне слово – про „інкультуральність”. Адже інкультурація передбачає, що звільнена від культури віра переміщується в індиферентну до релігії культуру, і при цьому зустрічаються два до цього часу чужі один до одного суб'єкти і утворюють синтез. Проте подібне уявлення передусім штучне і нереальне, оскільки не буває вільної від культури релігії і не буває (поза рамками сучасної технологічної цивілізації) вільної від культури релігії” [Там само. – С. 107-108].

Цілковите усунення із застосуванням в євангелізаційному процесі терміну „інкультурація” простежується в документах Другого Синоду єпископів Католицької Церкви, присвяченого Африці, який відбувся у жовтні 2009 р. у Ватикані. Ні у промовах папи, ні у виступах єпископів на Синоді, ні в Заключному документі Синоду інкультурація як термін і як напрям євангелізації не вживається. Як вже зазначалося раніше, інкультурація християнства (в католицькій її версії) в багатоманіття африканських культур (так як у 1994 р. був заданий дискурс цього процесу в Апостольському посланні „Церква в Африці”) призвела до синкретичного збочення і релігійного релятивізму, оскільки католицька літургія і католицькі догмати почали відправлятися і застосовуватися, по суті, інкультуровано, тобто у виявах і формах традиційних африканських культур, що спотворювало ідентичність католицизму.

У заключному „Документі II Синоду єпископів Католицької Церкви до Божого народу” акценти зміщені на тему „єдність, справедливість і мир в Африці”. У заключній шостій частині Синодального звернення до Божого народу, озаглавленого „Поєднання духовних сил”, зазначається, що Африка є „духовними легенями” сучасного людства. Але ж цим легеням загрожує „небезпека зараження подвійним вірусом: матеріалізмом і релігійним фанатизмом”. Відтак, на порядок денний виноситься, з одного боку, екуменічна співпраця з іншими християнськими традиціями, а з іншого – „інтенсифікація діалогу” і „кооперація” з мусульманами і визнавцями традиційних африканських релігій, а також зі сповідниками інших релігій” [II Specjalne Zgromadzenie Synodu Biskupów poświęcone Aftyce // L'Osservatore Romano(wyd polsk).–2010.–№1. –§39].

Замість інкультурації на порядок денний, тобто на перший план, виноситься „інтенсифікація діалогу” і „кооперація” з іншими релігіями – християнськими, традиційними африканськими віруваннями і мусульманами. Саме „діалог” і „кооперація”, а не „інкультурація” католицького

християнства в ці релігії потрібні для Африки. Такого дискурсу сьогодні дотримуються у Ватикані.

Особливою небезпекою для Африки став „релігійний фанатизм, який поширюється в цілому світі” [Там само]. Про що йдеться? „Традиційна африканська релігійна культура прищепила африканцям глибоке відчуття Бога Сотворителя. Африканці внесли цю цінність в християнство й іслам, коли навернулися в ці релігії. Але їх релігійний запал використовують фанатики, їм маніпулюють політики, що спричиняє конфлікти, які не щадять нікого” [Там само. – §39-40].

У цих умовах Синод єпископів Католицької Церкви в Африці визнав за актуальне і необхідне вступити в діалог з мусульманами і прихильниками традиційних вірувань в ім'я „поєднання, справедливості й миру”. Поглиблюючи цінності, що об'єднують різні релігійні спільноти в Африці, Католицька Церква намагається виступати в ролі миротворця і духовного патрона Африки. Крім того, на порядок денний виходить проблема релігійної свободи, яка стосується вільного вибору релігії, свободи обирати і змінювати релігію і, зрештою, вільно проповідувати релігію. Йдеться не тільки про заборону в деяких африканських країнах поширювати і приймати християнську віру, а передусім дотримання фундаментальних прав людини на вільний вибір віросповідання. Конкретно це стосується як християн, які вирішують змінити свою релігію і добре приймаються мусульманськими спільнотами, а відтак такої ж взаємності з боку мусульман очікує Католицька Церква, коли мусульмани переходять в католицькі спільноти [II Specjalne Zgromadzenie Synodu Biskupow poswiecone Aftyce // L'Osservatore Romano (wyd polskie). – 2010.- №1.- §41].

Саме ці проблеми відсунули на задній план інкультурацію, яка сприймалася мусульманами і деякими адептами традиційних африканських вірувань як агресивне втручання в їхні релігії. Саме це мав на увазі нинішній Папа, коли, означив інкультурацію як звільнення віри від ідентичності культури, переміщення віри в індіферентну до релігії культуру, що стимулювало зустріч чужих суб'єктів та їх неорганічний синтез.

Заміна інкультурації як ефективного засобу євангелізації нині актуалізується міжкультурним діалогом як об'єднанням духовних сил усіх релігій для досягнення „єдності, справедливості й миру”. В енцикліці „Caritas in Veritate” („Любов в істині”) акцентується увага на „збільшенні можливостей взаємовпливу культур” як важливої передумови для „нової перспективи міжкультурного діалогу”. Разом з тим, застерігається, що зростаюча меркантилізація культурних обмінів сприяє виникненню „подвійного роду небезпек” По-перше, відбувається некритичне сприйняття культурного еklektизму: культури зближаються між собою і вважаються засадничо рівноцінними і обмінними. Цей процес характеризується як „піддавання релятивізму”, що не сприяє справжньому міжкультурному діалогу. По-друге, існує інша небезпека – „культурне стулення”, тобто

культурний ізоляціонізм, відособлений стиль культурного життя. В результаті втрачається глибоке значення культури інших народів, традицій різних етносів, націй. Ці явища і процеси – еkleктизм і культурний ізоляціонізм – Католицька Церква вважає особливо небезпечними як для евангелізації, так і для людського співжиття, оскільки вони „відокремлюють культуру від людської природи і наражають людство на нову небезпеку поневолення і маніпулювання” [Encyklica “Caritas in Veritate” // L'Osservatore Romano (wyd polsk.). – 2009. – №9. – §26].

У зв'язку з цим Бенедикт XVI визначив пріоритети „нової евангелізації” Африки замість попередньої „евангелізації Церкви і світу”, пріоритетом якої була інкультурація, тобто втілення Євангеліє в національні культури, ідеологом якої був Іван Павло II. Новий понтифік, критично поставившись до інкультурації, започаткованої II Ватиканським собором (1962-1965 рр.) і проведеної в усій Католицькій Церкві у вигляді літургійної реформи, яка відкрила шлях до богослужіння національними мовами замість класичної католицької латинської Меси. Таким чином започатковану Іваном Павлом II інкультурацію Євангеліє в національні мови католицьких спільнот в усьому світі, якщо не відмінено повністю, то понівечено запровадженням Бенедиктом XVI латинської мови як літургійної мови, яка має зміцнити підірвані інкультурацією корені класичної вселенськості й сотеріологічної ексклюзивності Католицької Церкви.

Пріоритети „нової евангелізації” Африки визначені з урахуванням таких факторів, як радикальні соціальні зміни нашої епохи та феномен світової глобалізації. „Нова евангелізація” в Африці ведеться кількома напрямками. *Перший напрям* - Католицька Церква реалізує засади свого соціального вчення, щоб зробити могутній внесок в інтегральний розвиток Африки – соціальний, економічний, політичний, культурний, духовний з метою подолання бідності, несправедливості, насильства, корупції, міжплементних та міжетнічних конфліктів. *Другий напрям* - евангелізація спрямовується на утвердження „єдності, справедливості й миру”, примирення між різними етнічними, мовними, релігійними групами, щоб покінчити з найбільшим злом в сучасній Африці – трайболізмом (плементною ментальністю та етнонаціональним протистоянням), релігійним фанатизмом і екстремізмом. *Третій напрям* - відвернення від Африки загрози „двох небезпечних хвороб”: експорту із західного світу „токсичних духовних відходів”, які заражають людей інших континентів, особливо африканців, бо замість колоніалізму, який закінчився на політичному рівні, експортується колоніалізм ідеологічного і духовного кшталту; боротьба з „вірусом” релігійного фундаменталізму, який зрісся в Африці з політичним та економічним інтересами місцевих олігархічних груп.

Проте основним напрямом „нової евангелізації” Африки є католицька освіта і католицьке виховання підростаючого покоління африканців (в багатьох африканських країнах 60% відсотків популяції становить менше 25

років). Вже сьогодні досить вагомі позиції в освіті та вихованні в багатьох африканських країнах посідають католицькі освітні заклади (дошкільні, початкові і середні школи, професійні коледжі), в яких в цілому навчаються майже 70 мільйонів дітей і юнацтва (всього населення Африки – 878 млн.)

Особливо важливий напрям „нової євангелізації” Африки – формування католицької африканської інтелегенції, для чого в Африці функціонують 23 католицькі університети та низка філософсько-теологічних кафедр в державних університетах. Цей напрям євангелізації спрямований: на формування католицької генерації африканських політиків і державних діячів; на вишкіл мирян-католиків для праці в засобах масової комунікації; на використання в процесі євангелізації таких елементів африканської культури, які сприятимуть досягненню етнонаціональної єдності африканців та актуалізації міжкультурного діалогу; на підтримку руху африканських інтелектуалів, критично налаштованих щодо релігійного фундаменталізму і фанатизму; на швидку зміну традиційного менталітету на всіх рівнях – особистому, сімейному суспільному, державному, що відкриває шлях до ефективних реформ в країнах Африки.

Відтак, актуалізація перелічених напрямів, проблем і конкретних заходів „нової євангелізації” є яскравою ілюстрацією сучасних підходів Ватикану в реалізації соціальної доктрини католицизму та концепції інтегрального розвитку для досягнення повноти вселенськості католицизму як церковної імперії на африканському континенті.

Інкультурацію християнства в багатоманіття культур світу варто простежити і в українському контексті, щоб з'ясувати, як різні течії українського християнства ставляться до української культури та використовують її цінності, зокрема українську мову, в літургійній, проповідницькій, діловій та й, зрештою, побутовій сферах своєї життєдіяльності.

Православна Церква закликає до гармонійної співпраці з культурою, але при цьому зобов'язує культуру бути „носієм благовістя”, служити справі „оцерковлення людської творчості”, „повернутися до первістних джерел”. Цей ригоризм у ставленні до культури як служниці Церкви притаманний насамперед російському православ'ю, яке при цьому патріотично ставиться до надбань російської культури, використання російської мови в богослужбовій діяльності. Українські православні Церкви по-різному ставляться до української культури. Так УПЦ Київського Патріархату, в цілому стоячи на патріотичних позиціях, використовуючи українську мову в літургії, богослужбовій літературі, перекладах Біблії, проповідницькій сфері, дещо однобічно і критично ставиться до культури в цілому. Обговорення проблеми духовного відродження українського суспільства в умовах глобалізації світу на Соборі УПЦ Київського Патріархату виявило надто ригористичні позиції ієрархів цієї Церкви у ставленні до культури. При цьому константувалося, що „розрив свого часу культури з Церквою

обернеться втратою, занепадом і в кінцевому результаті – смертю для культури”. Такий висновок стосовно майбутнього культури, яка „не йде в ногу з Церквою”, „залишається незалежною від Церкви”, зроблено в контексті християнської есхатології, яка нібито не дає історичного оптимізму для будь-якої автономної, незалежної від Церкви культури. Майбутнє культури у соборній Декларації прогнозується в есхатологічних тонах, оскільки, як зазначається в цьому документі, „не всі людські шедеври і взагалі не все, що в цьому світі ми називаємо культурою, буде збережено” [Декларація Київського Патріархату “Про духовне відродження українського суспільства в умовах глобалізації// Голос Православ'я.-2004.-№ 15]. У цілому такий есхатологічний ригоризм засвідчує, що Церква не визначилася у своєму позитивному ставленні до культури як цінності, оскільки у її підході до культури спостерігається певний релятивізм.

Українська Греко-Католицька Церква визнає сучасне антропологічне, соціологічне і етнологічне розуміння культури в дусі усвідомлення культури, яке у Католицькій Церкві посіло чільне місце після ухвал II Ватиканського собору. УГКЦ міцно стоїть на позиції, що віра, яка відірвана від культури, не може бути вповні сприйнятою, ретельно продуманою і вірно прожитою [John Paul II. Autograph Letter of Foundation of Pontifical Council for Culture. – 20 May 1982. – Acta Apostolicae Sedis. – 74, 1983. - P. 683-688], оскільки поєднання культури і релігійної віри вимагає не тільки культура, але також і віра [The Motu Proprio. Inde a Pontificalus. – 25 March 1993. –Atheism and Faith. – Vatican City. – XXVII, 2, 1993.- P. 84].

Ця позиція УГКЦ впливає із її розуміння трансцендентної місії Ісуса Христа, який, належачи до єврейського народу, вихований його культурою, сформований його релігією і прийнятий його ментальністю у мисленні і почуттях, був у певному сенсі продуктом єврейської культури. Але ж його заклик „Тож ідіть і навчіть усі народи” (Мт. 28:19) засвідчує, що єврейській елемент його посланництва був замінений на культурний елемент кожного народу. Відтак, поєднання релігійної віри і національної культури з усіма її цінностями – якнайкраще репрезентує український характер УГКЦ.

Католицька Церква латинського обряду в Україні у своїй літургійній, пастирській, місіонерській діяльності пристосовується до регіональних особливостей, історичних, ментальних, національних і культурних виявів населення, серед якого здійснює свою евангелізацію і харитативну діяльність. Різні дієцезії цієї Церкви в своїх регіонах використовують польську, українську, російську, угорську та інші мови. Так, наприклад, Києво-Житомирська дієцезія, в якій літургії відбуваються українською, польською і російською мовами (а також англійською для іноземців), а більшість священослужителів вільно володіють українською мовою, і в якій фактично немає мовних проблем, визнається її ієрархами „справжньою моделлю розвитку Католицької Церкви в Україні”. Натомість Харківсько-Запорізька дієцезія, парафії якої поширені в 7 областях Лівобережної України,

адаптацію римо-католицизму в цьому регіоні пов'язує з урахуванням широкого спектру історичних особливостей, етнічних відмінностей, мовного і культурного різнобарв'я. Оскільки населення Східної України у своїй сукупності етнічно і культурно відрізняється від населення Правобережної України, особливо Галичини і Волині, то ієрархи цієї дієцезії використовують „інтернаціональну модель” богослужбової і місіонерської діяльності, надаючи перевагу у ній російській мові.

Ця „інтернаціональна модель” розвитку Католицької Церкви латинського обряду в Україні добре спрацьовує як на заході і в центрі, так і на сході й півдні України, притягаючи до римо-католицизму осіб різної національної приналежності, світоглядної і культурної орієнтації. Чого не вистачає Українській Греко-Католицькій Церкві, яка непорушно стоїть на засадах українськості у своїй пасторальній, євангелізаційній і культурній діяльності. На Заході і в Центрі України це створює переваги для українськості греко-католицизму. На Сході й Півдні України модель розвитку латинського католицизму еластичніша й ефективніша. Саме на цій території латинський католицизм розвивається і поширюється стрімкіше ніж український греко-католицизм.

Ставлення пізньопротестантських конфесій в Україні (баптистів, п'ятидесятників, адвентистів, свідків Єгови) до світської, секулярної культури, передусім до української національної культури, неоднозначне. Вони не підтримують спроб окремих церков клерикалізувати культуру, насаджувати стандарти православної, католицької чи якоїсь іншої конфесійної культури. Визначаючи пріоритетність світської культури над клерикальною, вони вважають, що Церква і громадянське суспільство не повинні нав'язувати жодних культурних стандартів. Церква, діючи в незалежному від держави автономному полі, співпрацює з громадянським суспільством, сприяє створенню необхідних умов для розвитку культури національних і релігійних меншин та запобігає будь-яким формам культурної дискримінації. Культура, вважають протестантські авторитети, не повинна обслуговувати політичні чи релігійні інтереси, а сприяти становленню людської особистості. Визнаючи закономірним утрату культурою сакральної функції і становлення секулярної, антропологічної культури, деякі пізньопротестантські конфесії все ж надто мляво повертаються до використання української мови у своїй богослужбовій, місіонерсько-проповідницькій діяльності, надаючи перевагу російській мові.

Більшість новітніх протестантських течій, зокрема харизматичного штибу, які з'явилися в Україні в останні десятиліття, стоять поза українською культурою, ігнорують її духовне багатство, по суті є русифікованими, а відтак не сприяють інкультурації християнства в українському суспільстві.

Разом з цим необхідно відзначити успішну діяльність пізньопротестантських конфесій в царині перекладу Біблії українською мовою та її поширення серед українського народу. Саме завдяки українським

протестантам, які плідно співпрацювали на перекладацькому полі зі своїми православними братами в умовах незалежної України, українська Біблія стала настільною книгою кожної української сім'ї. Треба визнати, що це був найвидатніший внесок інкультурації християнства в українську культуру.

8. Освіта в контексті міжцивілізаційного діалогу релігій

На початок ХХІ століття, коли людство зіткнулося із стійкими заблудженнями, непорозуміннями та протиріччями в сфері релігії та культури, актуальності набирають питання, що відносяться до терпимості і недискримінації, свободи релігії та переконань, місця релігії в міжцивілізаційних процесах.

Відомо, що цивілізації є комплексним соціальним утворенням, де різні фактори – культурний, політичний, економічний, ідеологічний, інформаційний, виховний, освітньо-науковий та релігійний – в різні історичні періоди під тиском об'єктивних та суб'єктивних чинників розвитку можуть виходити на перший або відходити на другий план.

Залежно від обраного критерію оцінки сучасності, існуюча „глобальна цивілізація” набула багато назв у науковій літературі: постіндустріалізм, постмодерн, посттрадиційне, постцивілізаційне, постісторичне, постекономічне суспільство тощо, а також з'яви доктрин, що ставлять у центр соціальних моделей знання – “knowledgeable society”, “knowledge society”, “knowledge-value society” [Скотна Н. В. Особа в розколотій цивілізації: світогляд, проблеми освіти і виховання. – К., 2005. – С.3]. До цього переліку необхідно додати поняття “інформаційне суспільство”, яке дає можливість проаналізувати сутність сучасної глобальної системи не лише як економічної і політичної структури людства, але і як освітньо-наукової та виховної структур, що формують особу. Технологічна революція стає своєрідною і постійно зростаючою базою для нового виду культурного і освітньо-наукового домінування у світі. Зауважимо, що характеристика постіндустріальної цивілізації не вичерпується лише розвитком нових технологій. Вона має певні визначальні риси, де освіта і наука займають далеко не останнє місце.

Загалом, у сучасних визначеннях цивілізації ключовим моментом залишається “культура”, причому культура переважно духовна, що характеризує і спільноти, і співтовариства людей. Отже, цивілізацію розуміємо як найвищий рівень культурної спільності різних суб'єктів: окремих людей, країн, соціальних груп, народів, націй тощо.

Здебільшого основою класифікації глобальних цивілізацій за культурним критерієм виступає релігія як визначальна характеристика